

५८।२५५ फलक २५५ भेदे चक्र रथातरि भाग० ८।२४।८

प्रतिबुद्ध लि० प्रति+बुध-कर्त्तरि क्त । १ जागरिते । क-
र्त्तरि क्त । २ ज्ञाते च ।

प्रतिबोध पु० प्रति+बुध-भावे क्त । १ जागरणे २ ज्ञाने च
कर्त्तरि क्त । १ ज्ञातरिते ४ ज्ञातिनि च लि० । तस्याप-
त्यम् विदा० क्त । प्रतिबोध तदपत्ये यूनि तु हरिता०
फक् । प्रतिबोधाद्यन तदीये व्युत्पत्त्ये पुंस्त्री० ।

प्रतिबोधिन् लि० प्रति+बुध-भविष्यति गत्या० णिनि ।
भावप्रतिबोधयुते गत्याद् द्वितीयात् । शास्त्रप्रतिबोधी
प्रतिभट पु० प्रतिबुधो भटः प्रा० स० । प्रतिबोधे येन बह
बध्यते तस्मिन् ।

प्रतिभय लि० प्रतिगतं भयसंज्ञात् निरा० स० । १ भयहेतौ
भयकुरे क्त्वरः । प्रतिगतं भयसं प्रा० स० । २ भये न० ।

प्रतिभा स्त्री प्रति+भा-भावे क्त । १ बुद्धौ २ प्रत्युत्पन्नबुद्धौ च
हेम० “प्रज्ञा नवनवोक्तेष्वभाविनी प्रतिभा मता” इहः
१ दीप्ती च । [पदार्थे २ प्रदीप्तिर्युते च ।

प्रतिभात लि० प्रति+भा-कर्त्तरि क्त । १ ज्ञाने वाचमाने
प्रतिभान्वित लि० २ त० । प्रतिभायुक्ते प्रत्युत्पत्त्ये क्त्वरः ।

प्रतिभासुख लि० प्रतिभान्वितं सुखं सुखव्यापारोऽस्य ।
प्रतिभान्विते हेमच० । [कृत् । २ प्रकाशमाने च ।

प्रतिभास पु० प्रति+भास-भावे क्त । १ प्रकाशे कर्त्तरि
प्रतिभू पु० प्रतिरूपो भवति प्रति+भू-क्विप् । (जामिन)
ज्ञाते पदार्थे स्त्री । दर्शनप्रतिभूशब्दे २४७५ पृष्ठादौ
दृश्यम् । [२ भेदेने च ।

प्रतिभेदन न० प्रति+भिद-भावे क्तुट् । १ नेत्रादेरुत्पादने
प्रतिमण्डल लि० प्रतिरूपं मण्डलं प्रा० स० । सूर्यादिम-
ण्डलस्य परिधौ परिधौ हरिवं० २०६५० । अथर्ववे० ।
२ मन्त्रे कर्मण्युक्ते अथर्व० ।

प्रतिमल्ल पु० प्रतिबुधो मल्लः प्रा० त० । प्रतिबोधे
प्रतिमा स्त्री प्रति+मा-भावे क्त । १ वाटस्थे । करचं
कृत् । २ मृदादिनिमित्तदेवतादिमूर्तौ तन्मानादि देवता०
प्रतिमाशब्दे २६८५ पृष्ठादौ दृश्यम् । १ मृत्कृतौ
१ गजदन्तवन्ने हेमच० उत्तरपदस्यः । ५ सट्पार्थे लि०
हेमच० । यथा देवपतिमः ।

प्रतिमान न० प्रतिमीयतेऽनेन प्रति+मि-मा-वा क्तुट् ।
१ प्रतिबन्धे २ प्रतिमावां १ गजकुम्भस्याधीभागे ४ तद्वत्-
योमेध्यस्थाने च क्त्वरः ।

प्रतिमार्गक पु० सौभट्टे व्योमशारिपुरे लि० ।

प्रतिमित्र पु० १ मृगभेदे भा० श्रौ० १०२५० । अथर्ववे० । १२५०
त्वे कश्चित् अथर्व० । [कम्परः ।

प्रतिमुक्त लि० प्रातः+मुक्त-क्त । १ परिहृते २ परित्यक्ते च
प्रतिमुख न० सा० द० उक्ते नाटकाङ्गसन्निभेदे यथा

“यथासङ्गमवस्थाभिरभिव्योगास्तु पद्मभिः । पद्मधैवेति-
हस्तस्य भागाः स्तुः पद्मसन्ध्यः” इत्युपक्रमे तद्वत्त्व-
माह “अन्तरेकाग्रसन्ध्यः सन्तिरेकान्धे इति” ।

एकेन प्रयोजनेनान्वितानां कथाङ्गानामवान्तरैकप्रयो-
जनसन्ध्यः सन्धिः । तद्वेदानाह “सुखं प्रतिमुखं गर्भो
विषय उपसंहृतिः । इति पञ्चास्य भेदाः स्तुः क्रमाङ्ग-
सुच्यते” । तत्र प्रतिमुखाङ्गत्वत्वं भेदोदाहरणादि यथा

“विवाहः परिसर्पेण विष्टृतं तापनं तथा । नर्म नर्मद्युति-
चैव तथा प्रगमनं पुनः । विरोधश्च प्रतिमुखे तथा
स्यात् पदुपासनम् । पुष्पं वज्रपुष्पाद्यां पथसंहार
इत्यपि” । यत्र “समीक्षा रतिभोगाद्यां विवाह इति
कथ्यते” । रतिवत्त्वस्य भावस्य यो हेतुभूतो भोगोऽस्य

विषयः प्रमदा पुरुषो वा तदर्थं समीक्षा विवाहः यथा
शाकुन्तले “कामप्रिया न सुखभा मनस्तु तद्भावदर्श-
नाद्वापि । अज्ञताद्येऽपि मनसिजे रतिमुपवप्रार्थना
ज्ञाते” । “दृष्टनटादुत्तराणं परिसर्पेण कथ्यते” यथा

शाकुन्तले राजा । भवितव्यमत्र वया । तथा हि
“अत्युद्धता मरुतादवगाढा जवनगौरवात्पचात् । दारे-
ऽस्य पाण्डुसिक्ते पदपङ्क्तयेऽभिनवा” । “कृत-
स्यातुनयस्यादौ विष्टृतं त्वपरिस्फुरः” यथा तत्रैव “अथ
यो अन्तर्दरिद्रपङ्क्त्युत्पन्न राणसिक्ता उपरुद्धे” ।

केचित्तु “विष्टृतं स्यादरतिरिति” वदन्ति । उपाया-
दर्शनं यत्तु तापनं नाम तद्वत्त्वं यथा रत्नवल्यां साग-
रिका “उद्धृजनाहुरास्यो लज्जा गुहरी परवस्यो अस्मा ।
गिर्यसहि ! विषमं मेमम मरणं सरणं वरद एतं” ।

परिहासवचो नर्म—यथा रत्नवल्यां सुसङ्गता । “बहि
जस्य किदे तुमं आसदा सो अथ दे पुरदो चिट्ठदि ।
सागरिका बाभ्रुवन्तम् । कस्य किदे अहं आसदा । सुवं ।
अहं अथर्वकिदे चं चित्तफलस्यम्” । —उत्तिस्तु परिहा-
सजा” । “नर्मद्युतिः—यथा तत्रैव । सुसङ्गता “बाह
अदन्विषा दाचिं वि तुमं जा एवं भट्टिषा इत्याव-
न्विदापि कोचं च सुचवि” । साग । सुभ्रूभङ्गनीमदि-
हस्य “सुसङ्गदे दाचिं वि कीचिदुं च विरमवि” । केचित्तु
“दोषस्याज्ञादन हासं नर्मद्युतिरिति” वदन्ति । —प्रग-

प्रतिमित्र पु० १ मृगभेदे भा० श्रौ० १०२५० । अथर्ववे० । १२५०
त्वे कश्चित् अथर्व० । [कम्परः ।

प्रतिमुक्त लि० प्रातः+मुक्त-क्त । १ परिहृते २ परित्यक्ते च
प्रतिमुख न० सा० द० उक्ते नाटकाङ्गसन्निभेदे यथा

“यथासङ्गमवस्थाभिरभिव्योगास्तु पद्मभिः । पद्मधैवेति-
हस्तस्य भागाः स्तुः पद्मसन्ध्यः” इत्युपक्रमे तद्वत्त्व-
माह “अन्तरेकाग्रसन्ध्यः सन्तिरेकान्धे इति” ।

एकेन प्रयोजनेनान्वितानां कथाङ्गानामवान्तरैकप्रयो-
जनसन्ध्यः सन्धिः । तद्वेदानाह “सुखं प्रतिमुखं गर्भो
विषय उपसंहृतिः । इति पञ्चास्य भेदाः स्तुः क्रमाङ्ग-
सुच्यते” । तत्र प्रतिमुखाङ्गत्वत्वं भेदोदाहरणादि यथा

“विवाहः परिसर्पेण विष्टृतं तापनं तथा । नर्म नर्मद्युति-
चैव तथा प्रगमनं पुनः । विरोधश्च प्रतिमुखे तथा
स्यात् पदुपासनम् । पुष्पं वज्रपुष्पाद्यां पथसंहार
इत्यपि” । यत्र “समीक्षा रतिभोगाद्यां विवाह इति
कथ्यते” । रतिवत्त्वस्य भावस्य यो हेतुभूतो भोगोऽस्य
विषयः प्रमदा पुरुषो वा तदर्थं समीक्षा विवाहः यथा
शाकुन्तले “कामप्रिया न सुखभा मनस्तु तद्भावदर्श-
नाद्वापि । अज्ञताद्येऽपि मनसिजे रतिमुपवप्रार्थना
ज्ञाते” । “दृष्टनटादुत्तराणं परिसर्पेण कथ्यते” यथा
शाकुन्तले राजा । भवितव्यमत्र वया । तथा हि
“अत्युद्धता मरुतादवगाढा जवनगौरवात्पचात् । दारे-
ऽस्य पाण्डुसिक्ते पदपङ्क्तयेऽभिनवा” । “कृत-
स्यातुनयस्यादौ विष्टृतं त्वपरिस्फुरः” यथा तत्रैव “अथ
यो अन्तर्दरिद्रपङ्क्त्युत्पन्न राणसिक्ता उपरुद्धे” ।
केचित्तु “विष्टृतं स्यादरतिरिति” वदन्ति । उपाया-
दर्शनं यत्तु तापनं नाम तद्वत्त्वं यथा रत्नवल्यां साग-
रिका “उद्धृजनाहुरास्यो लज्जा गुहरी परवस्यो अस्मा ।
गिर्यसहि ! विषमं मेमम मरणं सरणं वरद एतं” ।
परिहासवचो नर्म—यथा रत्नवल्यां सुसङ्गता । “बहि
जस्य किदे तुमं आसदा सो अथ दे पुरदो चिट्ठदि ।
सागरिका बाभ्रुवन्तम् । कस्य किदे अहं आसदा । सुवं ।
अहं अथर्वकिदे चं चित्तफलस्यम्” । —उत्तिस्तु परिहा-
सजा” । “नर्मद्युतिः—यथा तत्रैव । सुसङ्गता “बाह
अदन्विषा दाचिं वि तुमं जा एवं भट्टिषा इत्याव-
न्विदापि कोचं च सुचवि” । साग । सुभ्रूभङ्गनीमदि-
हस्य “सुसङ्गदे दाचिं वि कीचिदुं च विरमवि” । केचित्तु
“दोषस्याज्ञादन हासं नर्मद्युतिरिति” वदन्ति । —प्रग-